

Povilnio šaltinis

Šaltinio pavadinimas (sinonimai)	Pavilnio (Pavelnio) šaltinis
Koordinatės (LKS)	x – 535525; y – 5994426
Tyrimo data	2014-10-06
Turistinė vertė	☺ ☹ ☹ ☹ (lankymas ribojamas pagal Dzūkijos nacionalinio parko lankymo taisykles)

Adresas ir prieinamumas lankyti

Varėnos r. sav., Marcinkonių sen., Kašetų miškas viduryje tarp Zervynų ir Lynežerio kaimų. Čia miškinguose pavienėmis kopomis ir kopagūbriais susikauburiavusiuose smėlynuose apie 1,8–2,0 km į pietus nuo kairiojo Ūlos kranto paslaptinai tūno užpelkėjęs Povilnio (Pavilnio, Pavelnio) ežerokšnis ir iš jo šiaurės vakariniame krante per liūnus ištekantis to paties pavadinimo upelis. Priešingi, rytiniai aukštesni šlaitiniai ežerėlio krantai šaltiniuoti. Nesuklyskite šios vietovės pavadinimą gretinti ar priskirti kaip nors mūsų sostinės pavadinimui. Kalbininkai spėja, kad vandenvardis galbūt labiau sietinas su žodžiu „pavilnis“ („apatinė tanki žolė, pomiškis“).

Ežerėlis ir šaltiniai yra Zervynų, Pauosupės ir Lynežerio kaimais aprėžto girios trikampio viduryje, apie 1,5 km tiesiai į šiaurę nuo aukštokos Žydkalnio (153 m NN) kopakalvės. Geriausiai prie šaltinio vykti iš Zervynų kaimo. Pietiniame jo gale prie drevėtos pušies keliukas prieš pat žiotis į Ūlą peršoka Povilnio upelį ir pamažu suka į pietryčius palei aukštesnį jo paslėnį. Pavažiavus juo apie 3,5 km, pasiekama stati keturkampė sankirta neaukšto kopagūbrio pietinėje papėdėje. Šiuo keliuku nužymėtas maršrutas dviratininkams iš Zervynų į Lynežerį. Iš jo sankirtoje reikia sukti kairiau, beveik tiesiai į rytus, link Pauosupės kaimelio su garsia poeto A. Matučio dreve prie skaidriavandenės Ūlos. Ir juo pavažiavus ta kryptimi mažiau negu kilometrą, už 100–150 m kairiau (į šiaurės vakarus) nuo atvedusio keliuko reikia pradėti dairytis užsislėpusio miške klonio, kurio viršūnėje tarp pelkyno raibuliuoja Povilnio ežerėlis. Jo krantuose išplovomis čiurlena versmės. Dzūkijos nacionalinis parkas, Pavilnio gamtinis rezervatas.

Orografinė padėtis, hidrogeologinės sąlygos ir aplinka

Šiauriau Čepkelių raistų, Ūlos pusėn iškilęs Dzūkijos kopų kalvyno pakraštys (130–150 m NN) supustytas ilgais, lenktais kopagūbriais, išraižytas į šiaurvakarių pusę krypstančiais siaurais dubakloniais. Jų tarp smėlio prasmegusiųose iki 110–125 m NN dugnuose slypi sklidini kaip akis ežerėliai. Kitur jų vietoje dabar išlikę tik sauso dugno, ištekėję plokščiadugniai duburiai su buvusių atabrado terasų aikštelėmis. Vietomis liūla maži padrėkimai su kimsynais ir žaliasamanės pelkutės, karoliukais išbarstyti aklinuose pažemėjimuose. Visur kitur driekiasi šilais apaugę, žvarbių poledynmečio vėjų perpustyti smiltynai (vIII–IV). Čia pačiame Dainavos fluvio-glacialinės žemumos viduryje iškelta labai raižyto reljefo eolinė Zervynų kopinė pakiluma. Kad ir į kurią pusę eitum, visur tik šviesiais sausais šilais apaugę kauburiuoti smėlynai. Aplink Lynežerį, Pauosupę ir iki pat Čepkelių raisto vien smėlis ir smėlis, vietomis daubose dar jį užklojusi durpė (vIII–IV). Kitokių nuosėdinių nuogulų žemės paviršiuje čia vargiai rasime. Niekur nėra riedulių. Kaip šneka vietiniai, „...nerasi akmenis net kaktai prasikulc. Ir citnagų nėra“. Todėl net girios kaimelių trobesiai suręsti be tvirtesnio akmeninio pamato, daugiausia – ant medinių trinkų. Iki 30–35 m storio siekianti vėlyvojo ledynmečio eolinių ir dar senesnių fluvio-glacialinių (vIII–IV, fIIInm₃) nuogulų smėlinga ir gruntinio vandens pertekusi labai laidi infiltracijai paviršinė kvartero danga čia suklotą ant pagrindinės Grūdės laikmečio morenos (gIIIgr), po kuria dažniausiai slūgso taip pat senesni rišlūs vandenspariniai moreniniai (gIIImd, gIIžm) dariniai. Todėl ir šaltinius, ir aklus bei pratakus su upokšniukais ežerėlius čia nenuilstamai girdo pajėgus smėlingose gėlmėse susidaręs klaidžiojančio gruntinio vandens srautas. Ežerėlių smėlynuose tarp Lynežerio ir Zervynų Ūlos išriestoje nemažoje kilpoje tyvuliuoja ne vienas. Čia Kašėtų ir Lynežerio miškuose išsibarstę Lygučio, Lyno, Aklalio, Ūlos ir Povilnio ežerėliai – ištisas miniatūrinis ežerynas. Vieni jų pratakūs, kiti aklini ir paviršinio nuotėkio neturi, bet visi dosniai girdomi gruntiniu vandeniu. Ypač gerai jaučiasi ir pastoviu vandeningumu pasižymi su krantuose almančiais šaltiniais ežerėliai. Dažnai susidariusį vandens perteklių jie nutekina ne tik požemiu, bet ir įvairaus ilgio vangiais dumblietais, o kitur ir guviais smėlėto dugno upokšniukais į Ūlą.

Povilnio šaltinį spaudžia išvarta

Beklaidžiodami kairiojo Ūlos kranto šilais tarp Pauosupės ir Zervynų būtinai atsiremsime į naujai erozijos pagilintą su stačiais, vietomis net iki 15–20 m aukščio šlaitais klonį, kurio viršūnėje tūno įdomus, paslaptingas užpelkėjęs Povilnio ežerėlis ir iš jo ištekantis upelis. Kažkada ežerėlio būta kiek didesnio, dabar jis apie 250 m ilgio, apysiauris – plačiausioje vietoje siekia vos 100 m, tyvuliuoja apie 115 m NN aukštyje ir apaugęs ne itin plačiais nendrynais. Statesni krantai nukloti trūnijančiomis išvartomis, lėkštesni linguoja nudžiūvusių pušaičių

Šaltiniuota išplova plūsta į Povilnio ežerėlį

prismaigstytais liūnais. Kažkur aukščiau šlaite išlikęs senasis atabradas, plytintis terasa. Spėjama, kad ne taip seniai čia dar vyko aktyvūs šio apyežerio, o ir viso likusio dubaklonio su 4,2 km ilgio nuvinguriuojančiu Povilnės upeliu pertvarkymo ir regeneracijos procesai, suintensyvinti erozijos. Tas susiję dabar jau su senokais įvykiais, kai per didelį potvynį buvo suardyta Rūdnios malūno užtvanka ir Ūla pagrobė Katros aukštupį, išplėtė baseiną ir iš naujo padidino gilinamąją eroziją. Išryškėjus ir pagilėjus dabartiniam Ūlos slėniui, link jos suskato graužtis Povilnės upelis, gilindamas vagą prie Ūlos besišliejančiame dubaklonyje, atsiremiančiame net į pietinius Zervynų pakemius. Vienur siauro, kitur kiek išplatėjusio dubaklonio dugnas išklotas aliuvio (aIV) nuosėdomis, vietomis pašlapęs papelkėjimais (bIV), užgožtas miško. Povilnio ežerėlis, gausiai maitinamas šaltinių, išliko ir nukentėjo mažiau už kitus tuometės savaiminės geologinės Ūlos ir Katros baseinų „pertvarkos“ laikmečiu. Kiti du ežeriukai, buvę žemiau jo klonyje, ištekėjo. Jų vietoje tarp miško atsivėrusios laukymės, likę erdvūs plokščiadugniai duburiai, kuriuose ir dabar ruošiamas šienas bene visam Zervynų kaimui. Nors jo šienaujama vis mažiau. Hidrologas prof. K. Kilkus, daug tyręs paūlių smėlynų ežerėlius ir upokšnius, apie pastarąjį miškuose užsiglaudusį slėnį vaizdingai rašo: „... permaininga Pavilnė: lėta – senežerių duburiuose, šneki – vidurupio pralaužose, sustingusi – aukštupio „miškatundrėje“. Jos slėnyje nemaža skaidriavandenių šaltinių, stačiuose šlaituose yra išplautų erozinių duburių, atodangų. Nedaug Lietuvoje tokių vietų, kur nedideliame plote būtų susitelkę tiek gamtinių įdomybių“.

Ežeras telkšo giliame ir išplatėjusiam dubaklonio smaigalyje, iš kurio link Ūlos teka Povilnio upelis. Nuo savo ištakų (115,1 m NN) iki Ūlos (104,5 m NN) jis nukrenta apie 10 metrų. Vaga vinguriuoja į šiaurės vakarus ir įteka į Ūlą 19,7 km nuo jos žiočių, Zervynose. Povilnio ežeras pratakus, nes jį gausiai maitina šaltiniai, besiliejančios priešingame rytiniame jo krante. Vieni atsiveria aukštesniame apyežeryje, kiti, užpelkėjęs pakrantėms, paslėpti liūnų, kuriuos dabar pereiti neįsmukus sudėtinga, pavojinga ir lankantis nevertėtų. Dabar nesunkiai galima surasti ir pamatyti du šaltinius, nuplukdančius vandenį į Povilnį ir palaikančius jo gyvybingumą.

Vienas, atrodantis pakankamai vaizdžiai, liejasi apie 150 m į rytus nuo ežero aukštoku šlaitu pakilusios įlomės smaigalyje. Jo ištaka atsiveria apie 123 m NN aukščio į šlaitą įsirežusiame duburėlyje, ties pakibusia nediduke griova (išgrauža). Apie 50 m į pietus nuo šaltinio ištakos vietos, aukščiau virš duburio šlaito viršutinės briaunos iki 130,4 m NN aukščio pakilusi išlinkusios kopos viršūnė. Vanduo veržiasi iš įvairaus smėlio (fIII_{nm}) sluoksnio, atsidengusio po nušliaužusio eolinio (vIII–IV) smėlio šlaiteliu. Iš seklaus ir lėkšto duburėlio ištekėjusi išplova per trumpą atstumą virsta upokšniuku, kuris nuolat šlaituose papildomas nusidrenuojančiu vandeniu ir per papelkėjimą guviai įteka į Povilnio ežerėlį. Šaltinis net 7–8 m pakilęs virš giliau dauboje raibuliuojančio ežerokšnio vandens. Šios versmės vanduo ir buvo hidrochemiškai ištirtas. Dar kitas išteka pelkėtoje dauboje, šlaito papėdėje apie 50 m nuo ežero. Vos pratekėjusi apie metrą išplova jau 30 cm pločio ir apie 5 cm gylio, o tai yra išties nemažai – šaltinis ypač veržlus ir vandeningas. Povilnio versmės yra krentančios, gausiai girdomos šilų smėlynų švairiu gruntiniu vandeniu. Jos yra nuolatinio veikimo, o jų veržlumas tam tikru lygiu suaktyvintas ir Ūlos vagos besigraužiančios gilyn veiksnio.

Dabartinė būklė ir kaptazas

Versmės nekaptuotos, nėra nuorodų ir informacijos. Jos yra saugomoje rezervato teritorijoje, kur saugoma unikalūs Povilnio upelio ištakos ir kanjoninio tipo slėnis, sufoziniai cirkai. Jame puikios gyvavimo sąlygos vandens ir miško paukščiams, egzistuoja savita šaltinių aplinkos sandara su įvairiapuse samanų flora. Viena iš versmių yra natūraliai išsivysčiusioje griovingoje lomoje su savaimė nuo šlaitų privirtusiais stambiais medžiais. Jų keliomis didelėmis apsamanojusiomis išvartomis „prispausta“ ir aukščiau šlaite pasirodžiusi ištaka, suspaustame statokų stabilių šlaitų duburyje. O ir ežerėlį supantys liūnai taip pat slepia dar ne vieną šaltiniuotą ištakos židinį. Būdamos nuošalesnėje miškingoje rezervato teritorijoje, versmės nėra pašalinių lankomos. Link jų nėra ir labiau išmintų takų. Povilnio vietovė vietinių žmonių pasakojimuose dažnai minima kaip mistinė vieta, kurioje gali pasireikšti nenusakomi antgamtiniai vaizdiniai, nesant reikalo aplenkiami dėl pasivaidenimų.

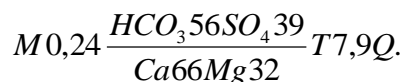
Vandens fizinės savybės

Vanduo skaidrus, bekvapis, nėra geležies nuosėdų. Dujų išsiskyrimo reiškinių nepastebėta. Išmatavus mobiliu matuokliu (2014-10-06) vanduo buvo 7,9 °C temperatūros, silpnai šarminis (pH – 7,68). Savitasis elektros laidis (SEL – 247 μS/cm), vandens oksidacinis ir redukcinis potencialas (Eh = +165 mV), nemažai deguonies (O₂ = 8,97 mg/l).

Vandens cheminės savybės

Šaltinio vanduo gėlas, turi mažai mineralinių medžiagų. Jame ištirpusių mineralinių medžiagų koncentracija 242 mg/l. Vanduo santykinai kietas (bendrasis kietumas 3,23 mg-ekv/l), pasižymi karbonatiniu, virinant lengvai pašalinamu kietumu. Jame labai nedaug natrio (1,89 mg/l), chlorido (5,25 mg/l), nitratų (0,52 mg/l), amonio ir nitritų neaptikta. Vandenyje nedaug padidėjęs geležies kiekis (0,23 mg/l).

Šaltinio vanduo priskiriamas kalcio, magnio hidrokarbonatiniams, sulfatiniams tipui. Cheminę jo sudėtį galima išreikšti Kurlovo formule:

Nustatomo komponento pavadinimas	mg/l	Nustatyta vertė	
		mg-ekv/l	ekv. proc.
Ištirpusių mineralinių medžiagų suma	242		
Sausioji liekana 180 °C	184		
Bendrasis kietumas		3,23	
Karbonatinis kietumas		1,88	
Nekarbonatinis kietumas		1,35	
Anijonai:			
Chloridai, Cl ⁻	5,25	0,15	4,48
Sulfatai, SO ₄ ²⁻	62,60	0,27	39,10
Hidrokarbonatai, HCO ₃ ⁻	114,85	3,33	56,12
Nitritai, NO ₂ ⁻	< 0,02	0,00	0,00
Nitratai, NO ₃ ⁻	0,52	0,01	0,30
Katijonai:			
Natris, Na ⁺	1,89	0,08	2,41
Kalis, K ⁺	0,26	0,01	0,30
Kalcis, Ca ²⁺	43,72	2,18	65,66
Magnis, Mg ²⁺	12,77	1,05	31,63
Amoniakas, NH ₄ ⁺	< 0,03	0,00	0,00
Kitos analizės:			
pH, pH vienetai 20 °C	7,05		
Permanganatinis skaičius, mg O/l	0,64		
Bendroji geležis, mg/l	0,23		
Savitasis elektros laidis, μS/cm	278		

Tautosakinės, kraštotyrinės, istorinės žinios

„Tėvas pasakojo, kad sena bobukė Dubašauskienė nuajo sekmadienį, o seniau sako, jei sekmadienį išaisi grybauc, tai tą kažkur kunigas bus pušin ir mišias laikys, sako, ais žmogus be nosies, tai sako, tą kipšas ais, velnias su tavim draugaus, nuves kažkur. Ta moterėlė, škoplieriai buvo, drobiniai, rožančius, inai tą uogavo ir pastebėjo dėžutį su šunuku an ažaro ir tas šunukas prabilo: nusimk savo vyžus ir imk mani, tai reiškia rožančių nuimk ir škoplierius. Ta peržagnojo, kad tavi tokį, tokį...O tas šunukas cik pasakė žmogaus balsu: Džieve bran-gus, an vieno šono gulėjau šimtų metų, dar an kito ir nunėrė in dugnų. Tį ne šunukas, o ledokas buvo. Tai aš pas tėvą ir klausiu, tai kadu tas maždaug buvo? Nu tai aš paskaičiavau, kad man bus šešiasdešimt, tai brolis visą vasarą tais metais ten grybavo, laukė“.

*Pasakojo Svirnelis Vincas, gim. 1942 m. Zervynų k., gyvena Kapiniškių k.
Užrašė Dalia Blažulionytė*